

V. Pryymak, Graduate Stud.  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

### SOCIAL POLICY OF GERMANY TOWARDS EASTERN LANDS DURING THE EARLY YEARS OF UNIFICATION

*The main social issues, the differences between the development of the Germany western and eastern regions are defined in the article, the influence of this issues on Germans in the early years of the association is analyzed.*

**Key words:** Helmut Kohl, The Federal Republic of Germany, social policy, eastern and western lands, unemployment.

УДК 930.1

М. Рудь, канд. іст. наук, доц.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

### О.П. КРИЖАНІВСЬКИЙ (1944-2010) ТА ЙОГО ВНЕСОК В ІСТОРИЧНУ НАУКУ

*У статті розглядається життєвий шлях і педагогічна діяльність відомого українського історика О. П. Крижанівського (1944-2010), а також його внесок у вивчення стародавнього Сходу, західноєвропейського Середньовіччя та історії церкви і релігійної думки в Україні у XVIII – першій половині XIX ст.*

**Ключові слова:** Крижанівський О. П., життєвий шлях, науково-педагогічна діяльність, сходознавство, церковно-релігійне життя, Україна XVIII – XIX ст.

3 січня 2014 року виповнилося б 70 років від дня народження доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1989 по 2010 рр. Олега Прокоповича Крижанівського, ім'я якого широко відоме українським історикам. Талановитий вчений і педагог, невтомний працелюб, чуйний товариш і колега, мудрий наставник, він понад сорок років відігравав вельми значну роль в українській історичній науці. Його багатогранна діяльність нерозривно пов'язана з важливим етапом у розвитку вітчизняної науки: становленням української орієнталістики, антикознавства та медієвістики. Саме завдяки його зусиллям ці дисципліни в умовах незалежної України стали переживати перші роки свого Ренесансу. Олег Прокопович брав участь у створенні дослідницьких праць, підручників і посібників з історії стародавнього Сходу та західноєвропейського Середньовіччя, розробці методологічних проблем всесвітньої історії, а також питань методики використання ТЗН у викладанні стародавньої історії, активно займався вихованням студентів-істориків у стінах Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Народився Олег Прокопович у буремне воєнне ліхоліття 3 січня 1944 року у селі Красна Слобідка Обухівського району Київської області в учительській родині Прокопа Михайловича і Ніни Федорівни Крижанівських [1, с. 36]. У 1946 р. сім'я переїхала у с. Деренковець Корсунь-Шевченківського району Київської області, де Олег Прокопович пішов до школи. Однак, у зв'язку з переїздом батьків, школу він закінчив (1960 р.) у селі Мліїв Городищенського району Чернігівської області і того ж року вступив на відділення історії історико-філософського факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, де спеціалізувався по кафедрі історії середніх віків і стародавнього світу. Після закінчення університету, у 1965 р. О. П. Крижанівський був направлений на роботу асистентом кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. У листопаді 1965 р. був призваний до лав Збройних сил СРСР. Після демобілізації (листопад 1966 р.) повернувся на роботу в Кам'янець-Подільський педінститут [1, с. 36]. У 1967 р. вступив до аспірантури на кафедру історії Української РСР Київського університету, де під керівництвом доктора історичних наук, професора П. А. Лаврова у грудні 1970 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: "Інвентарна реформа 1847-1848 рр. у Волинській губернії". У тому ж році був зарахований на посаду асистента кафедри

історії середніх віків і стародавнього світу КДУ ім. Т. Г. Шевченка, на якій пропрацював 40 років, пройшовши шлях від асистента до професора, завідувача кафедри історії стародавнього світу та середніх віків (1989-2010 рр.) [1, с. 75, 177].

О. П. Крижанівський залишив по собі вагомий науковий доробок, який нараховує понад 70 праць, що розкривають усю багатогранність його невтомної творчої особистості. Як науковець він розпочав свою діяльність з дослідження інвентарної реформи 1847-1848 рр., присвятивши цій проблемі крім своєї кандидатської дисертації низку ґрунтовних наукових статей, опублікованих наприкінці 60-х – на початку 70-х років XX ст. на сторінках часописів "Вісник Київського університету", "Архіви України", "Український історичний журнал" [2; 3; 4]. У них вперше у вітчизняній історіографії давалася характеристика соціально-економічних передумов інвентарної реформи, історії її підготовки і проведення, на основі архівних документів, більшість з яких уперше вводилася у науковий обіг, досліджувалася реалізація положень реформи на Волині, хід антикріпосницької боротьби волинських селян, що активізувався у результаті запровадження у регіоні інвентарних правил. Оперуючи великим фактичним матеріалом, О. П. Крижанівський переконливо довів, що інвентарна реформа, за допомогою якої царський уряд прагнув насамперед погасити на Правобережній Україні полум'я селянської боротьби і тим самим "зберегти" і зміцнити самодержавно-кріпосницький устрій, у Волинській губернії зазнала провалу. Вона не змогла "упорядкувати" взаємовідносини між поміщиками і селянами і призупинити піднесення антикріпосницької боротьби. Навпаки, наголошував О. П. Крижанівський, вона викликала значну хвилю селянських заколотів, і хоча селянські заворушення 1848-1849 рр. на Волині не переросли у повстання, вони безумовно сприяли подальшому поглибленню кризи кріпосницької системи у царській Росії [5, с. 22].

З 1970-х років магістральним напрямом наукових досліджень О. П. Крижанівського стає історія церкви та релігійної думки в Україні у XVIII – першій половині XIX ст. Інтенсивна, кропітка робота в архівах Києва, Ленінграда (з 1992 р. – Санкт-Петербурга), Луцька, Житомира, Кам'янця-Подільського та інших міст дозволила йому підготувати фундаментальну монографію "Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст." (К., 1991), яка була блискуче захищена у якості докторської дисертації у стінах Київського університету імені Тараса Шевченка 18 травня 1992 р. [6]. У монографії на широкий докумен-

тальній основі досліджувалося місце церковної економіки у соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст. Головна увага приділялася зростанню церковного землеволодіння на Правобережжі у XVIII ст., формам і методам господарювання у церковних маєтках, структурі церковних доходів, проведенню секуляризації церковного майна у 40-х роках XIX ст. та її соціально-економічним наслідкам. Автор всебічно проаналізував також реакцію правобережного селянства на феодальний визиск церквою та національно-релігійний гніт у XVIII ст., з'ясував причини зростання антицерковних настроїв серед парафіян у 40-50-і роки XIX ст. О. П. Крижанівський дійшов висновку, що загалом церква на Правобережній Україні у XVIII – першій половині XIX ст. відігравала у соціально-економічному розвитку регіону неоднороздільну роль. З одного боку, – зазначав автор, – своєю господарською діяльністю вона робила певний внесок у загальний розвиток продуктивних сил, сприяла процесу первісного нагромадження на Правобережжі, а отже і генезису капіталістичних відносин в регіоні. З другого боку, на його думку, церковна економіка значною мірою залишалася консервативною, що обумовлювалося специфічною роллю церкви як культурної організації, скасуванням державою господарської ініціативи духовенства [7, с. 116].

Помітним явищем в українській історіографії 90-х років XX ст. стала тритомна колективна праця "Історія церкви та релігійної думки в Україні" (К., 1994), третій том якої О. П. Крижанівський підготував спільно з С. М. Плохійем [8]. У роботі в узагальнюючому плані розглядалися основні віхи церковно-релігійного життя на українських землях від Берестейської доби (1596 р.) до середини XIX ст. На значному джерельному та історіографічному матеріалі автори проаналізували передумови церковного розколу в Україні наприкінці XVI ст., простежили вплив Берестейської унії на церковне та громадсько-політичне життя краю, висвітлили структурну організацію католицької, греко-католицької та православної церков, їх соціально-економічну та культурно-освітню сфери діяльності.

Не обійшли увагою дослідники і питання одержавлення церковного життя в синодальний період. Вони справедливо наголошують на тому, що у синодальну добу (спершу на Лівобережній Україні, а після поділів Польщі і на Правобережжі) церква стала своєрідним державним відомством, провідником офіційної ідеології, наділений до того ж поліцейськими функціями, що підривало її суспільний авторитет [8, с. 272]. Значної шкоди суспільному престижу церкви в Україні завдавав, на думку авторів, украй низький культурно-освітній рівень основної маси духовенства, особливо православно. Разом з тим, на їх погляд, церква, передусім греко-католицька, посприяла, певною мірою, розвитку українського шкільництва, відкривши доступ у духовні училища світської молоді та організувавши наприкінці XVIII ст. монастирські публічні школи [8, с. 273].

Відзначаючи багатогранність інтересів О. П. Крижанівського, слід сказати ще про один, мабуть найважливіший, напрям його діяльності – класичне сходознавство, викладацькому аспекту якого він присвятив майже сорок років життя. Результатом чого стала підготовка двох фундаментальних праць у галузі української орієнталістики – "Історія Стародавнього Сходу: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1996. – 480 с.", а також "Історія Стародавнього Сходу: Підручник. – К.: Либідь, 2000. – 592 с.". Останній з яких уже витримав чотири видання (К.: Либідь, 2000, 2002, 2006, 2009). Не втратив цей унікальний авторський курс свого наукового значення і понині, і, мабуть, ще не одне десятиліття служитиме справі

ознайомлення українських студентів з історією цивілізацій Стародавнього Сходу. У передмові до посібника О. П. Крижанівський справедливо наголошував, що в ідеальному варіанті вузівський підручник з однієї з найскладніших історичних дисциплін – історії Стародавнього Сходу "мав би написати поважний авторський колектив у складі фахівців з цілої низки галузей орієнталогії (з шумерології, ассириології, еламистики, еблайстики, арабістики, семітології, єгиптології, мероїстики, урартології, іраністики, хеттології, хурритології, індології, китаїстики, японістики тощо)" [10, с. 5]. Проте формування такого колективу в Україні, де сходознавство ще тільки спирається на ноги, – справа майбутнього. Тому й наважився автор підмінити колектив орієнталогів з огляду на свій вельми значний досвід викладання цієї дисципліни у стінах Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Праця О. П. Крижанівського стала першим українським посібником з історії стародавніх цивілізацій Месопотамії, Єгипту, Східного Середземномор'я, Малої Азії, Ірану, Індії, Китаю та Японії. У ній всебічно розкриваються особливості політичного й соціально-економічного розвитку давньосхідних суспільств, дається характеристика їх культури та релігії. Висвітлюється роль екологічного, етно-демографічного, психологічного факторів у розвитку найдавніших цивілізацій Сходу. Автор намагався добром історичного матеріалу та стилем його викладу спростувати несправедливе твердження, яке інколи можна зустріти в літературі, що старосхідна історія (особливо на тлі античності) убога та безбарвна, викликати до неї зацікавленість з боку студентської аудиторії [9, с. 5]. І це йому, безумно, вдалося, ось уже близько 20 років навчальний посібник О. П. Крижанівського є настільною книгою українського студентства при вивченні цивілізацій Стародавнього Сходу.

Значу роль у популяризації історичної науки в Україні, зокрема історії Середньовіччя, відіграли підручники О. П. Крижанівського, підготовлені на рубежі XX – XXI ст. Олег Прокопович завжди приділяв велику увагу викладанню історії в середній школі. Школярам був адресований підготовлений ним спільно з вчителем-методистом СШ №25 м. Києва Хірною О. О. підручник "Історія середніх віків" для учнів 7-го класу загальноосвітньої школи [11], що витримав за останні 15 років близько десяти видань. А в 2004 р. побачив світ його вузівський навчальний посібник "Історія середніх віків. Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя: Курс лекцій. – К.: Либідь, 2004. – 365 с.", котрий О. П. Крижанівський підготував у співавторстві з дочкою О. О. Крижанівською [12]. Лекції, що увійшли до посібника, – проблемні. У ньому достатньою мірою відображені основні свідчення з історії середньовічного Заходу, накопичені вітчизняною та зарубіжною медієвістикою. Хоча в центрі уваги авторів підручника політична історія країн Західної Європи, у ньому цілком оправдано також значна увага приділена середньовічній церкві, змінам у соціальній структурі суспільства, становищу різних прошарків населення, їх повсякденному життю, військовій справі і духовній культурі західноєвропейського Середньовіччя.

Багато часу і уваги приділяв О. П. Крижанівський роботі з вчителями, читав для них лекції на курсах підвищення кваліфікації при КДУ, давав індивідуальні консультації, неодноразово очолював журі конкурсу "Учитель року", був головою фахової предметної комісії при Міністерстві освіти та науки України з підготовки підручників з історії [1, с. 125-126].

Однією з важливих граней науково-просвітницької діяльності О. П. Крижанівського безумовно була педагогічна діяльність у вузах України, насамперед у Київському

національному університеті імені Тараса Шевченка, що супроводжувала його практично все життя. Як уже зазначалося, 40 років віддав він кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків. До кінця життя вважав О. П. Крижанівський цю роботу своїм великим щастям.

Всі, хто вчився у нього, як ті, хто став орієнтологом, так і ті, хто обрав інші спеціальності, завжди з вдячністю згадують його лекції, у котрих відобразився художній талант його натури і ставлення до історії. Вони відрізнялися жвавістю, яскравістю і доступністю викладу, відтворювали минуле у всьому його історичному колориті. Були насичені глибокими, завжди оригінальними думками, котрими він щедро ділився зі своїми студентами, розкриваючи "таємниці ремесла" історика.

Не менш захоплюючими були його семінари, де наголос завжди робився на самостійну дослідницьку роботу студента вже з першого курсу. Надаючи своїм слухачам максимум свободи, О. П. Крижанівський разом з тим запалював у них вогник пошуку нових оригінальних рішень кожної теми. Він не скупився ділитися зі студентами своїми величезними знаннями, навколо нього завжди існувало обширне "поле тягіння", що втягувало велику кількість студентської молоді, які писали у нього курсові, дипломні роботи, а деякі і кандидатські дисертації.

Через велике різноманіття наукових інтересів О. П. Крижанівського його навряд чи можна назвати творцем наукової школи у вузькому змісті цього слова. Однак, він створив школу однодумців в історичній науці, озброївши її представників ґрунтовною дослідницькою методикою, любов'ю до історії і чесністю у ставленні до неї.

Усі люди, яким пощастило спілкуватися з О. П. Крижанівським – і в науці, і у викладацькій та організаційній роботі – вбачали у ньому прекрасний зразок не лише знаного вченого, але і людини з великої літери. У ньому гармонійно поєднувались інтелігентність і навіть інтеле-

ктуалізм з незвичною для такого відомого вченого простотою, демократичністю у поведінці, одязі, розмові, повна відсутність академічної бундючності. Добрий за натуру, він охоче допомагав усім, хто про щось його прохав, був уважним і турботливим до своїх близьких, співробітників, учнів, володів тонким, добрим гумором.

Пам'ять про відомого українського історика, добру і чуйну людину – О. П. Крижанівського назавжди залишиться в серцях його колег та численних учнів.

#### Список використаних джерел

1. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – Спр. зв. 2010. – ПВС – 3.
2. Крижанівський О. П. Порушення поміщиками інвентарної реформи 1847-1848 рр. (на матеріалах Волинської губернії) // Вісник Київського університету. Серія Історії. – 1969. – № 11. – С. 103-111.
3. Крижанівський О. П. Література і джерела про інвентарну реформу 1847-1848 рр. у Правобережній Україні // Архіви України. – 1970. – №1. – С. 73-74.
4. Крижанівський О. П. Селянські рухи у Волинській губернії після інвентарної реформи 1847-1848 рр. // Український історичний журнал. – 1970. – №3. – С. 105-107.
5. Крижанівський О. П. Інвентарна реформа 1847-1848 рр. в Волинській губернії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 1970.
6. Крижановский О. П. Церковь в социально-экономическом развитии Правобережной Украины в XVIII – первой половине XIX в.: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора ист. наук. – К., 1992.
7. Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). – К., 1991.
8. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х книгах. – К., 1994. – Кн. 3.
9. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: Курс лекцій. – К., 1996.
10. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: Підручник. – К., 2000.
11. Крижанівський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків. Підручник для 7-го класу середньої школи. – К., 1998.
12. Крижановська О. О., Крижановський О. П. Історія середніх віків. Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя: Курс лекцій. – К., 2004.

Надійшла до редколегії 14.05.14

Н. Рудь, канд. ист. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

#### О. П. КРИЖАНОВСКИЙ (1944-2010) И ЕГО ВКЛАД В ИСТОРИЧЕСКУЮ НАУКУ

В статье рассматривается жизненный путь и педагогическая деятельность О. П. Крижановского (1944-2010), а также его вклад в изучение древнего Востока, западноевропейского средневековья, историю церкви и религиозной мысли в Украине в XVIII – первой половине XIX в.

Ключевые слова: Крижановский О. П., жизненный путь, научно-педагогическая деятельность, востоковедение, церковно-религиозная жизнь, Украина XVIII – XIX в.

N. Rud, PhD (equiv. in History), Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

#### O. KRYZHANIVSKYI (1944-2010) AND HIS CONTRIBUTION TO THE HISTORY

The article deals with the life and teaching activities of the famous Ukrainian historian O. Kryzhanivskyi (1944-2010) and his contribution to the study of the ancient East, medievalism and church history and religious thought in Ukraine in the 18th – early 19th century.

Keywords: Kryzhanivskyi O., biography, scientific and educational activities, orientalism, church and religious life, Ukraine of the 18th – 19th centuries.

УДК: 321.02:33.021.8 "1994-1999" Кучма

С. Шкабко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

#### ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЛЕОНІДА КУЧМИ (1994-1999 РР.): СПРОБИ РЕФОРМ

У статті розглядаються основні заходи Президента України Леоніда Кучми щодо проведення реформ в економічній сфері в 1994-1999 рр.

Ключові слова: Україна, Кучма, реформи, приватизація, гривня.

Період другої половини 1990-х рр. став яскравим вираженням проблематичності та закостенілості суспільно-політичного, а також економічного життя в державі. Перші роки незалежності були досить непростими, а тому вибори 1994 року були пов'язані зі сподіваннями обрати гідного, антикризового Президента, який змінить

кардинально ситуацію в економіці та зупинить колапс. Реформи давно уже назріли, отже важливе місце займала програма змін та перетворень.

Мета статті – прослідкувати основні економічні заходи Леоніда Кучми в період першої каденції та виявити їхній вплив на соціально – економічний стан в суспільстві.

© Шкабко С., 2014